

125 éve született Németh Gyula

nyelvész, turkológus (1890. 11.02.-1976.12.14.)

A kunok iránti tudományos érdeklődés a 19. század végén kezdődött. Gyárfás István hatalmas művének, A jász-kunok történetének megjelenésekor a hazai tudományos közvélekedés az volt, hogy a kunok magyarul beszéltek. Ennek ellentételezéseként valóságos orientalisztikai műhely jött létre a Kiskunságon, Halason, ahol Szilády Áron lelkész és a kiváló nyelvész, Thúry József élt, s bár nem „odavalósi” volt, gyakran megjelent Kiskunhalason Vámbéry Ármin is A kiskunsági orientalisták munkájának folytatója és 20. századi meghatározója, immár a Nagyunságon a következő nemzedék a karcagi Németh Gyula turkológus, Gaál László iranista és Györffy István etnográfus.

Németh Gyula tudományos munkássága európai hírűvé tette a hazai turkológiát. Születésének 125. és halálának 40 évfordulója közeledtén emlékezzünk életének fontosabb eseményeire.

Karcagon született 1890. november 2-án. Szülővárosából 1907-ben indult első törökországi útjára, Isztambulba, majd a következő évben Szmirnába (ma Izmir) és Aydinba. Ekkor már tudott törökül, az utak valódi célja a nyelvygyakorlás és az török művelődés megismerése volt. Tanulmányait 1909-től az Eötvös Kollégium tagjaként a budapesti Tudományegyetemen folytatta Gombocz Zoltán, Munkácsi Bernát, Goldzicher Ignác és Vámbéry Ármin tanítványaként. 1911-14 között többször járt tanulmányúton Lipcsében, Kieldben és Berlinben. 1915-ben habilitált a budapesti egyetemen, majd 1916-ban az egyetem turkológiai tanszékén óraadó, 1918-tól rendes tanár lett. Publikációi, melyek a tudománytörténetben mérföldkönek számítanak, ekkortól jelentek meg. Az elsők között a török leíró nyelvtan (1916-17), amelyben az arab betűs török írás latin betűs átírását adta. Amikor a törökök írásreformot hajtottak végre, ez szolgált alapul. Máig ez a legjobb kézikönyv az arab betűs oszmán-török nyelv elsajátítására.

1921-ben publikálta első tanulmányát, a magyar nyelv török jövevényszavairól és a magyar őstörténet kérdéseiről. A legnagyobb hatású munkája 1930-ban jelent meg, A honfoglaló magyarság kialakulása címmel. A könyvben a török törzsnévadástart, a török törzs-rendszert és a nomád török államok kialakulási formáit vizsgálta és bemutatta a csatlakozott török törzsek szerepét a magyar nép etnikumának kialakulásában. Tudományos munkásságának másik fontos területe a nagyszentmiklósi kincs feliratainak vizsgálata. Azt bizonyította, hogy a feliratokat kipcak-török nyelven, a besenyők nyelvén írták.

Az 1930-as évektől az oszmán-török nyelv állt az érdeklődése középpontjában. Behatóan foglalkozott a dobrudzsai török nyelvjárásokkal. Nyelvjárási szövegeket gyűjtött és tisztázta a nyelvi dialektusok felosztásának elvi problémáit. Több tanulmányt szentelt annak a kérdésnek tisztázására, hogy hol van a törökség őshazája, mikor kezdődött a török népek vándorlása. A nyelvészet kutatómódszerével kereste a választ. Foglalkozott a hunok problémájával, azzal, hogy Attila hunjaihoz mi közük volt a magyaroknak, milyen nyelven beszéltek a hunok, és mennyire lehet hitelt adni a krónikák állításainak. A kérdéskör négy kiváló szakértőjével, Fettich Nándorral, Ligeti Lajossal, Váczy Péterrel és Eckhard Sándorral együtt, Attila és hunjai címmel 1940-ben kötetet jelentetett meg, melyben összefoglalta a tudomány akkori álláspontját. Az 1957-ben az Országos Levéltárban talált, 1422-ből való oklevél hátuljára jegyzett szójegyzéket megfejtve, felfedezte a magyarországi jászok egyetlen nyelvemlékét.

Dr. Bartha Júlia, Özkul Cobanoglu, az ankarai Hacettepe Egyetem professzora és munkatársa Németh Gyula karcagi szobránál

Németh Gyula tudományos munkásságát talán az koronázta meg, hogy 1930-ban Budapesten, a Bölcsész Karon a Török Filológiai és Magyar Őstörténeti Intézet vezetőjévé választották. 1932-ben és 1935-ben a kar dékánja volt, 1947-49-ig az egyetem rektori tisztét töltötte be.

A Magyar Tudományos Akadémiának 1922-től volt levelező, majd 1932-től rendes tagja. 1939-től tíz éven át titkára, majd 1949-től 1954-ig elnöke a Magyar Tudományos Akadémia I. Osztályának. 1950-től 1965-ig a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézetének igazgatója volt.

Nevéhez fűződik a Kőrösi Csoma Társaság megalakítása (1920), a Kőrösi Csoma-Archivum szerkesztése, a Bibliotheca Orientalis Hungarica c. monográfia sorozat megindítása (1928), és az Acta Linguistica Hungarica szerkesztése. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem 1970-ben díszdoktorává avatta.

Németh Gyula a 20. századi magyar turkológia egyik legjelentősebb alakja volt. 1976. december 14-én hunyt el. Szülővárosában, Karcagon nyugszik. Városa, és szeretett tudományának művelői kegyelettel emlékeznek rá. Sírját, mint egy zarándokhelyet, gyakran felkeresik a külföldről Karcagra látogató turkológusok.

Dr. Bartha Júlia